

نقش برداشت‌های نخبگان در تنش میان ایران و عربستان سعودی

سعید شکوهی^۱

تاریخ دریافت ۱۳۹۵/۹/۲۴ تاریخ پذیرش ۱۳۹۵/۱۲/۱۶

چکیده

تنش در روابط ایران و عربستان به اوج خود رسیده است. گروهی از صاحب‌نظران دلیل اصلی این منازعه را عوامل ایدئولوژیک و گروهی دیگر عوامل ژئوپلتیک می‌پندارند. دیدگاه ترکیبی دیگری نیز وجود دارد که هر دو عامل را در کنار هم، دلیل تشدید منازعه در روابط دو کشور می‌داند. موضوعی که توجه چندانی در پژوهش‌ها به آن نشده، عامل برداشت‌ها و نظام ادراکی نخبگان در روابط دو کشور و نقش آن در تشدید تنش‌هاست. نوآوری این پژوهش، پرداختن به نقش برداشت‌ها در روابط دو کشور بوده و دنبال پاسخ دادن به این سوال بود که برداشت‌های نخبگان ایرانی در روابط بین ایران و عربستان چه تأثیری گذاشته‌اند؟ در این راستا، از مدل‌های نظری نظریه‌پردازانی هم‌چون رابرت جرویس، جک لوی و آرتور استاین استفاده شد. روش پژوهش مورد استفاده در این پژوهش، تحلیل محتوای کیفی بود. از این روش برای بررسی دیدگاه‌های نخبگان سیاسی و نظامی ایران نسبت به طرف مقابل و برداشت‌ها و سوءبرداشت‌های احتمالی آنها بهره گرفته شد. یافته‌های پژوهش نشان دادند که برداشت‌های نخبگان سیاسی و نظامی ایران در روابط میان ایران و عربستان در چند حوزه تأثیرگذار و قابل توجه بوده و به تشدید تنش‌ها کمک کرده‌اند: (۱) برداشت‌ها از توانمندی‌های خود و دشمن، شامل: اغراق در برآورد توانمندی نظامی خود و ناچیز شمردن توانمندی نظامی دشمن؛ (۲) برداشت‌ها از برداشت‌های دشمن: اغراق در دشمنی دشمن؛ و (۳) برداشت از نیت‌ها و رفتارهای احتمالی کشورهای ثالث. در ادامه مقاله، ضمن بررسی این موارد، به شرایط کاهش آثار این برداشت‌ها و افزایش احتمال بهبود روابط دو کشور پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: برداشت و سوءبرداشت، ایران، عربستان، تنش، توانمندی

۱. استادیار روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی

نویسنده مسئول shokoohi@atu.ac.ir

- چکیده‌ای از نسخه اولیه این مقاله در سومین همایش بین‌المللی نظام بین‌الملل، تحولات منطقه‌ای و سیاست خارجی ایران، دانشگاه علامه طباطبائی (آذرماه ۱۳۹۵) به صورت شفاهی ارائه شده است.

تنش و جنگ نیابتی ایران و عربستان به اوج خود در دهه‌های اخیر رسیده است. تاریخ کوتاه و پرفراز و نشیب رابطه ایران و عربستان سعودی بیش از آنکه شاهد دوستی آنها باشد، نظاره‌گر رقابت‌ها و دشمنی میان آنها بوده است. این رقابت و دشمنی، دلایل عمده‌ای دارد و در هر دوره‌ای، برخی از دلایل از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌شوند. علی‌رغم تأکید زیادی که بر فرقه‌ای و ایدئولوژیک بودن دشمنی ایران و عربستان در عصر کنونی می‌شود، نگارنده بر آن است که عامل اصلی خصومت عربستان با ایران، مسأله ژئوپلیتیک یا به عبارت بهتر، رقابت‌های ژئوپلیتیکی این کشور با ایران است. طی سال‌های اخیر نتایج رقابت منطقه‌ای ایران و عربستان بیشتر به سود ایران بوده است. از این‌رو ریاض در تلاش برای تغییر اوضاع و گسترش نفوذ و وزن سیاسی خود در منطقه است. این نقل قول منتسب به جان کری، وزیر امور خارجه آمریکا در دیدار با وزرای خارجه کشورهای عربی در تأیید این مطلب بس، که اظهار داشته بود «کل جهان عرب یک ژنرال قاسم سلیمانی برای مبارزه با تروریسم ندارد». اوپاما نیز خطاب به مقامات عربستانی گفته بود که این کشور نمی‌تواند وزن و نفوذ منطقه‌ای ایران را نادیده بگیرد این موارد نشان‌دهنده نقش و وزن غیر قابل‌اغماض ایران در منطقه است و پذیرش آن برای ریاض سخت می‌نماید. در کنار این عوامل فیزیکی و محسوس، عوامل دیگری نیز دست‌اندرکار هستند که آتش تنش میان تهران و ریاض را شعله‌ورتر ساخته و هر روز بر ابعاد آن بیفزایند. به باور نگارنده مقاله، برداشت‌ها و سوءبرداشت‌های طرفین از هم و نقش مخرب آن در تصمیم‌گیری‌ها یکی از این مواردی است که در ادبیات مربوط به این حوزه مغفول واقع شده و توجه چندانی به آن نشده است. اهمیت این موضوع زمانی بیشتر جلوه‌گری می‌کند که به این مسأله توجه کنیم که ساختار تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری در هر دو کشور بیش از آنکه نهادین باشد، فردی است. از این‌روست که سیاست‌ها و رفتار دو کشور با تغییر دولت‌مردان دچار تغییر اساسی می‌شود که نمونه بارز آن، روی‌کار آمدن نخبگان جدید در عربستان و تشدید دشمنی آنها با

ایران است. از این رو، مقاله حاضر در پی پاسخ دادن به این سوال است که برداشت‌های نخبگان ایرانی از طرف مقابل چه نقشی در تنش میان عربستان سعودی و ایران دارند و این برداشت‌های تنش‌زا در کدام حوزه‌ها بیشتر خود را نشان می‌دهند. برداشت‌های نخبگان ایرانی متغیر مستقل و تنش در روابط بین ایران و عربستان نیز متغیر وابسته مقاله حاضر را شکل می‌دهند. بدیهی است برداشت‌ها و دیدگاه‌های بررسی شده در این مقاله، صرفاً سیاست‌ها اعلانی این نخبگان هست و ممکن است با سیاست‌های اعمالی تفاوت‌هایی داشته باشند. از طرف دیگر، در اینجا صرفاً به دیدگاه‌های نخبگان ایرانی پرداخته‌ایم و بررسی دیدگاه‌های نخبگان عربستانی نسبت به ایران را به پژوهش دیگری واگذاشته‌ایم. برای یافتن پاسخی درخور به این سوال، از چارچوب‌های نظری مطرح شده در این زمینه توسط نظریه پردازانی چون رابرت جرویس، آرتور استاین و جک لوی استفاده خواهد شد. برای یافتن شواهد عینی برای ادعای مطرح شده، دیدگاه‌های نخبگان سیاسی و نظامی ایران نسبت به عربستان سعودی به روش تحلیل محتوای کیفی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

چارچوب مقاله بدین ترتیب است که ابتدا رهیافت نظری مقاله ترسیم شده و سپس، پیشینه ادبیات پژوهشی در این زمینه مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در بخش سوم، روش پژوهش مورد استفاده تشریح شده و در ادامه آن، داده‌های مرتبط با فرضیه مقاله جمع‌آوری و مورد بررسی قرار می‌گیرند. در نهایت، این داده‌ها مورد بحث قرار گرفته و سپس نتیجه‌گیری و راهکارهای پیشنهادی ارائه می‌شوند.

۱. رهیافت نظری

رابرت جرویس معتقد است که باید بین دو محیط روانی و عملیاتی تمایز قائل شویم. محیط روانی، جهانی است که سیاست‌مدار و کنش‌گر آن را می‌بیند و محیط عملیاتی، جهانی است که سیاست‌ها در آن به اجراء در می‌آیند. تصمیم‌ها و سیاست‌های سیاست‌مداران متأثر از اهداف، محاسبات و برداشت‌های آنهاست (Jervis, 1976:13).

(1976:13)

برداشت‌ها و سوءبرداشت‌ها در نظام‌هایی که نقش افراد در تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌گذاری‌ها بیشتر از نهادها و مجاری نهادین هست، اهمیت فوق‌العاده‌ای پیدا می‌کند. در این نظام‌ها، تصویری که فرد از خود و نقش خود، اهمیت و قدرت کشور، منافع ملی، دیگر بازیگران و ساختار نظام بین‌الملل دارد فوق‌العاده تأثیرگذار هستند. هرگاه این سوءبرداشت‌ها با اشتباه محاسباتی همراه گردند ممکن است فجایع و لطمات جبران‌ناپذیری برای کشور و نظام سیاسی در پی داشته باشند. تصور نادرست صدام حسین از ساختار نظام بین‌الملل، نحوه واکنش و رفتار دیگر بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی و همچنین میزان قدرت کشورش، سبب شد دست به حمله‌ای ناموفق به کویت بزند و سبب شود بازیگران بین‌المللی به رهبری آمریکا واکنش نشان داده و شکست سختی را به پیکره نظامی و سیاسی عراق وارد آورند. همین اشتباه‌های محاسباتی و برداشتهای نادرست بود که هیتلر را وارد یک جنگ جهانی-گسترده نمود که نتیجه‌ای جز تباهی، خسران، کشتار بی‌سابقه انسان‌ها و لطمات جبران‌ناپذیر نداشت.

در سطح پژوهشی نیز، برداشت‌ها و سوءبرداشت‌های تصمیم‌سازان و سیاست‌گذاران زمان حائز اهمیت می‌گردد که سطح تحلیل مورد استفاده در آن پژوهش، سطح تحلیل خرد یا فردی باشد. در این نوع پژوهش هست که نظام باورها، ارزش‌ها، تصورات، برداشت‌ها و ویژگی‌های فردی نخبگان حائز اهمیت می‌شوند. برخلاف دیگر سطوح تحلیل که از پرداختن به عامل مهمی چون برداشت‌های رهبران و تصمیم‌سازان غافل می‌شوند و به عوامل دیگری چون بروکراسی، ویژگی‌های ملی، منطقه‌ای یا بین‌المللی می‌پردازند، سطح تحلیل خرد فرصت مناسبی را به پژوهشگر می‌دهد تا این مولفه کلیدی را مورد کندوکاو قرار دهد.

برای درک اهمیت برداشت‌ها و سوءبرداشت‌ها در تصمیم‌سازی‌ها می‌توان آن را شبیه به این پدیده دانست که بازیگران مختلف به یک پدیده ثابت از جوانب گوناگون نگاه می‌کنند اما برداشت‌ها و تصورات آنها از یک پدیده ثابت، متفاوت و متغیر است. بازیگران بر اساس فیلترهای ذهنی، نظام باور و عقیدتی، ارزشهای ایدئولوژیکی و ...

آن پدیده را تفسیر نموده و دیدگاه‌های متفاوتی به دست می‌دهند. در این زمینه می‌توان به برداشت‌های متفاوت رهبران جهان از خطر ظهور هیتلر اشاره کرد. بنابراین اجماعی برای مقابله با خطر روزافزون نازیسم و هیتلر شکل نگرفت تا اینکه با کشورگشایی‌های روزافزون او، همگان به مخاطرات آن پی بردند. در دوران کنونی، برداشت‌های مختلف بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی از پدیده‌هایی چون جبهه النصره و یا داعش سبب شده است سیاست‌های مختلفی در قبال آنها اتخاذ نمایند. البته این مسأله ممکن است ناشی از تعارض منافع بازیگران نیز باشد. از این رو، برخی سیاست‌های همراهی و همکاری با این گروه‌های تروریستی را در پیش گرفته‌اند و برخی دیگر گام در راه مبارزه با آنها نهاده‌اند و وجود آنها را برای ثبات و امنیت منطقه‌ای خطرناک می‌شمارند.

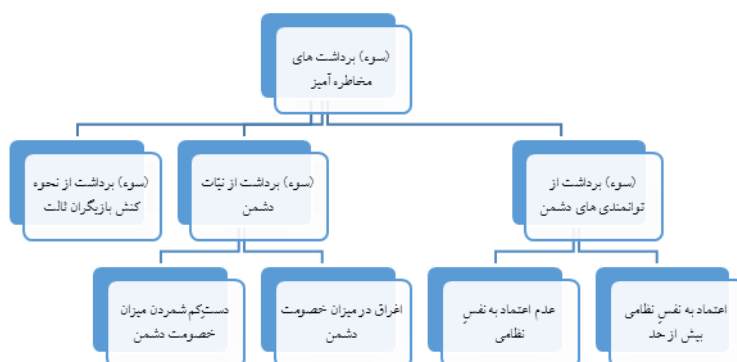
۱-۱. سوءبرداشت چه زمانی حائز اهمیت می‌گردد؟

برخلاف رابرت جرویس که معتقد است سوءبرداشت‌ها در اغلب مواقع بر تصمیم و انتخاب بازیگران تأثیرگذار است، آرتور استاین معتقد است که سوءبرداشت‌ها همیشه به عنوان یک متغیر مستقل، مشخص‌کننده رفتار و خط‌مشی بازیگران نیست و صرفاً در شرایط خاصی می‌تواند تأثیرگذاری خود را پررنگ نماید. وی بر آن است که سوءبرداشت زمانی حائز اهمیت می‌گردد که بازیگری خط‌مشی خاصی در سیاست خارجی خود اتخاذ می‌کند، با این فرض که آن خط‌مشی بر رفتار دیگر بازیگران تأثیرگذار خواهد بود. از دید وی، اهمیت این عامل زمانی بیشتر و پررنگ‌تر می‌گردد که کشورها دارای ارتباط تنگاتنگ با هم بوده یا دارای وابستگی متقابل باشند (Stein, 1982:506). استاین معتقد است سوءبرداشت زمانی بر انتخاب یک بازیگر تأثیرگذار خواهد بود که تصمیم‌های آن مشروط به کنش‌های دیگران باشد یا متأثر از آن کنش‌ها باشند.

رالف وایت نیز بر آن است که سوءبرداشت دارای سه بعد مهم می‌باشد: (۱) سیاه-نمایی رقیب (اغراق در شرارت دشمن)، (۲) توجیه و عقلایی جلوه دادن رفتار جنگ-طلبانه خود؛ و (۳) ناچیز شمردن قدرت نسبی دشمن. به باور وی، وقتی این سه عامل

با دو انگیزه اصلی جنگ یعنی ترس و غرور همراه می‌شود می‌تواند فاجعه‌بار باشد (White, 2004:399). به باور وی، سیاه‌نمایی عنصر بسیار کلیدی در راه منازعه هست چرا که تنفر یا ترس، ملتی را برای پشتیبانی و حمایت از جنگ و تقابل آماده می‌سازد (White, 2004:408).

به باور اندیشمندان این حوزه، سوءبرداشت همیشه منجر به منازعه و جنگ نمی‌شود و برای این منظور، شرایطی لازم است. جک لوی معتقد است چند دسته برداشتهای سوءبرداشتها وجود دارند که در شکل‌گیری جنگ بسیار موثر هستند. وی چند نمونه از این موارد را چنین نام می‌برد: (۱) برداشتهای و سوءبرداشتهای از توانمندی‌های دشمن شامل الف) اعتماد به نفس نظامی بیش از حد: به معنای اغراق بیش از حد در برآورد توانمندی‌های خود، در نتیجه دست‌کم گرفتن توانمندی‌های دشمن؛ و ب) عدم اعتماد به نفس نظامی: که ناشی از اغراق در برآورد توانمندی‌های دشمن یا دست‌کم گرفتن توانمندی خود هست؛ (۲) برداشتهای و سوءبرداشتهای از نیت دشمن شامل الف) اغراق در میزان خصومت دشمن؛ و ب) دست‌کم شمردن میزان خصومت دشمن؛ (۳) برداشتهای و سوءبرداشتهای از کنش کشورهای ثالث (Levy, 1983, 79-81). این دیدگاه چارچوب مفهومی مقاله حاضر را شکل می‌دهد که در تصویر زیر نشان داده می‌شود:

شکل ۱. الگوهای رایج مربوط به سوءبرداشتهای

۲. پیشینه پژوهشی

پژوهش در زمینه اهمیت برداشت‌ها و سوءبرداشت‌ها در روابط بین‌الملل هم‌سطح با دیگر جوانب مطالعات بین‌المللی پیش نرفته و ادبیات موجود در این حوزه قدری نحیف است. با این وجود، موارد مهم و مطرح در این زمینه را می‌توان به دو دسته تقسیم نمود:

۲-۱. پژوهش‌های نظری

چند اثر مهم و قابل توجه در زمینه مدل نظری اهمیت برداشت‌ها و سوءبرداشت‌ها در روابط بین‌الملل وجود دارد که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

۱-۱-۲. کتاب برداشت و سوءبرداشت در سیاست بین‌الملل نوشته رابرت جرویس را می‌توان بنیادی‌ترین کتاب نظری در این زمینه خواند. جرویس به عنوان یکی از مهم‌ترین نظریه‌پردازان این حوزه، به اهمیت، آثار، انواع، و پیامدهای سوءبرداشت در روابط بین‌الملل پرداخته و با ارائه شواهد عینی و تجربی سعی در تقویت ادعاهای خود دارد. وی در بخش‌هایی از این کتاب، عوامل موثر در شکل‌گیری این سوءبرداشت‌ها، سوءبرداشت‌های رایج در سیاست بین‌الملل و راه‌های کاستن از پیامدهای آنها را مورد بررسی قرار می‌دهد (Jervis, 1976).

۲-۱-۲. مقاله فرضیه‌هایی درباره سوءبرداشت‌ها که کار دیگری از رابرت جرویس در این زمینه است و نویسنده در آن به اهمیت موضوع، شکل‌گیری و نحوه اثرگذاری آن بر روابط میان بازیگران نظام بین‌الملل می‌پردازد (Jervis, 1968).

۳-۱-۲. مقاله دیگر از پروفیسور جک لوی در ارتباط با سوءبرداشت‌ها و علل جنگ هست که در آن نویسنده ضمن برشمردن انواع سوءبرداشت‌های رایج در نظام بین‌الملل، به آثار آنها و ارتباطش با وقوع جنگ می‌پردازد و مواردی که سبب شکل‌گیری جنگ می‌شود را بر می‌شمرد. وی سپس به ایرادها و مشکل‌های روش‌شناختی مرتبط با این حوزه پرداخته و آسیب‌های موجود در ادبیات این حوزه را برمی‌شمرد (Levy, 1983).

۴۵

۴-۱-۲. مقاله دیگری که می‌توان در این زمینه به آن اشاره نمود، مقاله چه هنگام سو برداشت مسئله است، که پروفیسور آرتور استاین آن را نوشته و در این مقاله، مدعی است که سوء برداشت همیشه به جنگ و تقابل ختم نمی‌شود. بلکه گاهی اوقات سبب شکل‌گیری همکاری یا دوری جستن از منازعه می‌شوند. وی در این نوشته، شرایطی که سوء برداشت‌ها به جنگ، بازدارندگی یا عدم اقدام خصومت‌آمیز منجر می‌شوند را بر می‌شمارد و شرایط روی‌دادن چنین حالاتی را توضیح می‌دهد (Stein, 1982).

۲-۲. پژوهش‌های عملیاتی

دسته دیگری از ادبیات و پژوهش‌های موجود در این حوزه را می‌توان در قالب پژوهش‌های عملیاتی قرار داد که به نقش سوء برداشت در روابط بین‌الملل به صورت عملی پرداخته و مطالعات موردی در این زمینه انجام داده‌اند. در ادامه به مواردی از این دست اشاره می‌شود:

۱-۲-۲. مقاله‌ای از رالف وایت، با عنوان سو برداشت و جنگ، منتشر شده که در آن انواع سوء برداشت‌های رایج در روابط بین‌الملل شرح داده شده و سپس نمونه‌های تاریخی در این ارتباط مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. از این نمونه‌های تاریخی می‌توان به مواردی چون حمله آلمان قیصری به فرانسه در جریان جنگ جهانی اول، حمله هیتلر به روسیه، حمله ژاپن به ناوگان دریایی آمریکا در پرل‌هاربر، ناکامی آمریکا در جنگ ویتنام، مسأله اعراب و اسرائیل، بحران موشکی کوبا، مسأله ۱۱ سپتامبر و حمله آمریکا به عراق اشاره نمود (White, 2004).

۲-۲-۲. کتاب دیگری که در این ارتباط می‌توان اشاره کرد سو برداشت‌های ایران-آمریکا: یک دیالوگ، نام دارد که به ویراستاری عباس ملکی و جان تیرمن به نگارش درآمده و گروهی از پژوهشگران و اندیشمندان ایران و آمریکایی به سوء برداشت‌های موجود در رابطه ایران و آمریکا در ابعاد مختلف پرداخته‌اند. به جزء فصل سوم این کتاب که به برداشت‌های رهبر ایران از سیاست‌های آمریکا نسبت به تهران می‌پردازد، بقیه فصول این کتاب خیلی بر اساس مدل نظری ارائه شده به پژوهش نپرداخته‌اند و

صرفاً تحلیل‌های خود از دیدگاه‌های موجود را ارائه داده‌اند (Maleki & Tirman, 2014). وجه تمایز این مقاله با پژوهش‌های موجود آن است که اولاً مدل نظری مشخصی برای خود تعریف کرده و بر آن اساس پیش می‌رود. ثانیاً با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی، مستقیماً به دیدگاه‌های نخبگان سیاسی و نظامی ایران می‌پردازد و تحلیل دست اولی از این نگاه‌ها و برداشت‌ها ارائه می‌دهد.

۳. روش شناسی: روش تحلیل محتوای کیفی

روش تحلیل محتوا یکی از روش‌های پرکاربرد در علوم اجتماعی و رفتاری است که از ساختار و قواعد مدونی سامان یافته و در صورت کاربست صحیح در شرایط علمی می‌تواند به نتایجی نسبتاً عینی رهنمون گردد و پیام‌های آشکار و نهان متون مورد مطالعه را آشکار سازد که دیگر روش‌های رایج یا از آن ناتوان بوده و یا هم-چون این روش به داده‌های عینی و قابل باور منتهی نمی‌شوند. تعاریف متفاوتی از روش تحلیل محتوا ارائه شده است. در ادامه به چند مورد از این تعاریف‌ها اشاره می‌شود: «تحلیل محتوا موضوع علمی است که درباره انسان بحث می‌کنند. استعداد سخن گفتن، برجسته‌ترین ویژگی انسان است و زبان جزء جدایی ناپذیر تفکر منطقی، احساسات و همه عناصر مشخصه زندگی درونی اوست، اگر درست نگرینسته شود، تحلیل محتوا مسأله مرکزی مطالعات انسانی است و کوشش در این راه، می‌تواند علوم اجتماعی و رفتاری را به شکل اساسی تغییر دهد» (دیوید هیز، به نقل از هالستی، ۱۳۷۲: ۱۱).

تحلیل محتوا از تکنیک‌های مربوط به روش اسنادی در پژوهش‌های علوم اجتماعی می‌باشد. روش اسنادی به کلیه روش‌هایی گفته می‌شود که در آن‌ها هدف پژوهش با مطالعه، تحلیل و بررسی اسناد و متون برآورده می‌شود. کریپندورف تحلیل محتوا را تکنیکی پژوهشی می‌داند که به منظور استنباط تکرارپذیر و معتبر از داده‌ها در مورد متن آنها بکار می‌رود. او هدف این تحلیل را همانند سایر تکنیک‌های پژوهشی، فراهم آوردن شناخت، بینشی نو، تصویر واقعیت و راهنمای عمل می‌داند (کریپندورف، ۱۳۷۸: ۲۵). هالستی نیز تحلیل محتوا را فنی برای یافتن نتایج پژوهش

از طریق تعیین عینی و منتظم ویژگی‌های شخصی پیام‌ها می‌داند. او معتقد است که این تعریف سه معیار را به هم پیوند می‌دهد: اینکه روش تحلیل محتوا باید عینی و منتظم باشد و اگر قرار است از بازیافت اطلاعات، فهرست‌بندی یا اقدامات مشابه متمایز شود، باید پشتوانه نظری داشته باشد. همچنین این تعریف شرط محدود کردن روش تحلیل محتوا را به توصیف ویژگی‌های آشکار پیام‌ها می‌پذیرد. هر چند تنها ویژگی‌های آشکار متن را می‌توان رمزگذاری کرد، ولی استخراج دوباره معانی پنهان پیام‌ها مجاز است، اگرچه باید این استنباط‌ها با مدارک مستقل تایید شود. هالستی سه شرط عینیت، انتظام (سیستماتیک بودن) و عمومیت را برای تحلیل محتوا اساسی دانسته است. وی دو شرط «کمی بودن» و بررسی «محتوای آشکار» را تاحدودی چالش‌برانگیزتر از سه شرط اولی دانسته است (هالستی، ۱۳۷۳: ۳۸). در واقع تحلیل محتوا، تکنیکی برای استخراج داده‌ها از متن است که دارای ویژگی‌های خاص خود می‌باشد.

۳-۱. انواع تحلیل محتوا

در یک تقسیم‌بندی اولیه، تحلیل محتوا به دو گونه کمی و کیفی تقسیم می‌شود. روش کیفی تحلیل محتوا که گاهی استنباط نتایج بر اساس بودن یا نبودن ویژگی‌هایی در پیام تعریف شده است، غالباً برای کاوش بهتر مسائل در علوم اجتماعی - کاربردی مورد توجه قرار گرفته است. حامیان فنون کیفی این فرض را مورد تردید قرار داده‌اند که فراوانی شاخص‌ها لزوماً نشانه اهمیت آنهاست. از نظر این گروه، ممکن است وجود یا نبود واحد تحلیل در اسناد، از فراوانی نسبی، اهمیت بیشتری داشته باشد (هالستی، ۱۳۷۳: ۲۲). موضوع تحلیل محتوای کیفی می‌تواند تمامی انواع ارتباطات ثبت شده در دست نوشته‌های مصاحبه‌ها، گفتمان‌ها، مشاهدات، نوارهای ویدئو، مستندات و... باشد. در تحلیل کمی، از شمارش واحدهای محتوایی استفاده می‌شود و تلاش می‌گردد تا ویژگی‌های خاصی در متن اندازه‌گیری شود.

۲-۳. تحلیل محتوای کمی

از نظر برلسون، تحلیل محتوای کمی، فن پژوهشی برای توصیف عینی، نظام‌مند و کمی محتوای مطلب است. کرلینجر نیز آن را شیوه نظام‌مند، عینی و کمی برای اندازه‌گیری متغیرها (شاخص تحقیقات کمی) و تجزیه و تحلیل آنها معرفی کرده است. بر این اساس، تحلیل محتوای کمی باید از چهار ویژگی عینی بودن، منظم بودن، آشکار بودن و کمی بودن برخوردار باشد (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰).

۳-۳. تحلیل محتوای کیفی

تقلیل متن به اعداد در تحلیل محتوای کمی، به دلیل از دست دادن اطلاعات ترکیبی و معنا، اغلب مورد انتقاد قرار گرفته است (Weber, 1990:105). تحلیل محتوای کیفی در جایی که تحلیل کمی به محدودیت‌هایی می‌رسد، نمود می‌یابد. بنابراین تحلیل محتوای کیفی را می‌توان روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوای داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی، و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست. همچنین یکی از ویژگی‌های بنیادین پژوهش‌های کیفی، نظریه‌پردازی به جای آزمون نظریه است. با تحلیل کیفی می‌توان یک رویکرد تجربی، روش‌شناسانه و کنترل‌شده مرحله‌به‌مرحله را با رعایت عناصر مورد مطالعه در نظر گرفت (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰). روش تحلیل محتوای کیفی این مزیت را دارد که هر مرحله از انجام آن بر اساس قواعد خاص و علمی انجام می‌شود. از طرف دیگر، پژوهش را نظام‌مند نموده و باعث می‌شود که پژوهش صرفاً به دنبال جمع‌آوری تأییدات نظری برای فرضیات پژوهشگر نباشد. بنابراین می‌تواند ما را در رسیدن به نتایج و فهم بهتر یاری نماید.

۴-۳. جامعه آماری؛ جامعه نمونه و واحد تحلیل

جامعه آماری: با توجه به اینکه در این پژوهش در پی کاوش دیدگاه‌های نخبگان ایرانی در ارتباط با عربستان و سیاست‌های آن هستیم، پس جامعه آماری ما را برداشت‌های نخبگان ایرانی شکل می‌دهند. جامعه نمونه و واحد تحلیل: با توجه به محدودیت فضای بحث در این تحقیق، به حداقل جامعه نمونه اکتفا خواهیم کرد.

واحد تحلیل در این پژوهش، موضوع می‌باشد. واحد معنا و رمز: واحد معنا در این پژوهش، جمله است. رمزگذاری محتوا نیز بر اساس جمله خواهد بود. رمزگذاری فرآیندی است که باعث می‌شود اطلاعات خام به طور منظمی تغییر شکل یافته و به واحدهایی برای توصیف دقیق ویژگی‌های محتوایی تبدیل شوند.

۴. یافته‌ها

بر اساس مدل مفهومی مورد استفاده در این پژوهش، مطالعه اولیه‌ای در ارتباط با این (سوء) برداشت‌ها در دیدگاه‌های مقام‌های ایرانی انجام شد و موارد موجود در این دیدگاه‌ها در سه گروه تقسیم‌بندی شدند: (۱) اعتماد به نفس بالای نظامی شامل دست بالا گرفتن توانمندی‌های خود و دست‌کم گرفتن توانمندی‌های دشمن؛ (۲) برداشت در میزان خصومت و نیت خصمانه دشمن؛ و (۳) برداشت از نحوه واکنش طرف‌های ثالث. در ادامه، دیدگاه‌های ناظر بر هر یک از موارد فوق در قالب جدول‌هایی آورده شده و رمزگذاری می‌شوند. نتایج این دیدگاه‌ها در بخش بحث و نتیجه‌گیری مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۱-۴: برداشت‌ها از توانمندی‌های خود و دشمن

در این بخش دیدگاه‌های نخبگان ایران در خصوص توانمندی‌های (نظامی) ایران و توانمندی‌های عربستان مورد بررسی قرار می‌گیرند.

جدول (۱). برداشت‌ها از توانمندی‌های خود و دشمن

رمزگذاری	رمزگذاری	دیدگاه افراد
۱. ایران ابرقدرت نظامی است.	۴-۱-۱-۱. قدرت ایران بزرگتر و بیشتر از قدرت ابرقدرت‌هاست.	۴-۱-۱. سرلشکر جعفری: ابرقدرت‌ها اگر بخواهند قدرتش را با ایران اسلامی مقایسه کنند، قطعاً کم می‌آورند. (انتخاب، ۱۳۹۵)
۲. توان نظامی عربستان بسیار ضعیف‌تر از ایران است.	۴-۱-۲-۱. ایران یکی از ابرقدرت‌های جهان است.	۴-۱-۲. سرلشکر جعفری: ... الحمدلله ایستادگی‌های مردم و رزمندگان سبب شد که امروز به یک ابرقدرت بزرگ
۳. ایران توان نابود-	۴-۱-۲-۲. ایستادگی و مقاومت مردم، منشأ	

<p>سازی و خردکنندگی در برابر عربستان دارد.</p>	<p>جهانی تبدیل شویم. (انتخاب، ۱۳۹۵) ابرقدرتی ایران است.</p> <p>۳-۱-۴. سرلشکر فیروزآبادی: اگر عربستان خطایی کند تنبیهی می‌شود که دیگر خبری از عربستان سعودی و وهابیت در جهان نباشد. (فارس، ۱۳۹۵)</p> <p>۳-۱-۳-۱. در صورت ماجراجویی عربستان، ایران این کشور را نابود خواهد کرد.</p> <p>۳-۱-۳-۲. ایران بسیار قدرت‌مندتر و توانمندتر از عربستان است.</p>
	<p>۴-۱-۴. سرلشکر فیروز آبادی: عربستان در حدی نیست که بتواند ایران را تهدید کند نه نیروی انسانی- اش را دارد نه فرمانده و نه امکانات. آنها می‌خواهند با هواپیماهای آمریکایی و اسرائیلی و خلبانان استیجاری پاکستانی، اماراتی و سودانی ارتش، سپاه و بسیج انقلاب اسلامی را که آمریکا را پشتیبان کرده مورد تهاجم قرار دهند؟ (فارس، ۱۳۹۵)</p>
	<p>۵-۱-۵. سرلشکر صفوی: سیاستمداران ایران با هوشمندی و خردمندی برتر این نقش و توطئه جدید عربستان را نیز در منطقه خنثی خواهند کرد. (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵)</p> <p>۵-۱-۵-۱. سیاستمداران ایران هوشمندتر و خرمند- تر از رهبران عربستان هستند.</p> <p>۵-۱-۵-۲. هوش و خرد ایرانی بر توطئه‌های سعودی چیره خواهد شد.</p>
	<p>۶-۱-۶. سردار جزایری: عربستان سعودی و حاکمان تازه کار این کشور و هم آمریکایی‌ها و دیگران بایستی توجه داشته باشند، چنانچه بیش از این بخواهند برای جمهوری اسلامی ایران</p> <p>۶-۱-۶-۱. قدرت پاسخ- دهی و انتقام‌گیری ایران از عربستان و هم‌پیمانانش قابل تصور نیست.</p> <p>۶-۱-۶-۲. ایران توانمندی</p>

در ارتباط با کمک‌رسانی به کشورهای منطقه ایجاد مزاحمت کنند، چه بسا آتشی به پا شود که مهار آن قطعا از دست آنها خارج خواهد شد. (مشرق نیوز، ۱۳۹۴)

۴-۱-۷-۱. امیر پوردستان: ارتش عربستان تجربه جنگی ندارد و بسیار شکننده است و اگر با یک جنگ فرسایشی مواجه شود، باید آماده دریافت ضربات مهلکی باشد و شکست سختی خواهد خورد؛ عربستان بهتر است که دست از جنگ بردارد و به صورت سیاسی و مذاکره وارد عمل شود. (مشرق نیوز، ۱۳۹۴)

۴-۱-۷-۱. ارتش عربستان نوپا، خام و بی‌تجربه و شکست‌پذیر است.

۴-۱-۷-۲. ارتش عربستان توان مقابله با یک جنگ فرسایشی را ندارد.

۴-۱-۷-۳. عربستان باید در برابر قدرت ایران تسلیم شده و از در آشتی و مذاکره در آید.

۴-۱-۸-۱. سرلشکر باقری: دشمنان از توانمندی این ملت و محور مقاومت دچار وحشت راهبردی شده است ... و با نگرانی در پی جلوگیری از الگوپردازی کشورهای منطقه از جمهوری اسلامی ایران هستند. (مشرق نیوز، ۱۳۹۵)

۴-۱-۸-۱. توانمندی این ملت و محور مقاومت دچار وحشت راهبردی شده است ... و با نگرانی در پی جلوگیری از الگوپردازی کشورهای منطقه از جمهوری اسلامی ایران هستند.

۴-۱-۸-۳. دشمنان در پی مقابله با الگوپردازی دیگر کشورها از ایران هستند.

۴-۱-۹-۱. سردار نیلفروشان: تهدید نظامی ایران از سوی عربستان مثل یک شوخی بچگانه است که یک بچه کوچک با بزرگتر خود می‌کند. (عصر

۴-۱-۹-۱. تهدید ایران از سوی عربستان تمسخرآمیز است.

۴-۱-۹-۲. عربستان در برابر ایران، در سطح نازل-

امروز، ۱۳۹۰)

تری از میزان قدرت قرار دارد.

۴-۱-۱۰. سردار نیلفروشان: به عنوان کارشناس مسائل نظامی به قطعیت می-توانم بگویم که اگر قرار باشد روزی جنگی بین جمهوری اسلامی ایران و عربستان دربگیرد در عرض چند روز تمام زیرساخت‌های نفتی، اقتصادی و نظامی عربستان به سادگی از بین خواهد رفت و از تمام زیرساخت‌های آن جز تلی از خاکستر نخواهد ماند. (عصر امروز، ۱۳۹۰)

۴-۱-۱۱. سرلشکر رضایی: ما دیر چشمگین می‌شویم ولی اگر چشمگین شویم آثاری از آل سعود روی زمین باقی نخواهیم گذاشت. (اعتدال، ۱۳۹۵)

۴-۱-۱۱-۱. ایران در برابر سیاست‌های سعودی‌ها صبر پیشه کرده است.

۴-۱-۱۱-۲. ایران قدرت نابودکنندگی عربستان را داراست.

۴-۱-۱۲. سرلشکر رضایی: عربستان غلط زیادی می‌کند و اسب تروای آمریکایی‌هاست. اگر خطا کرد تنبیهی می‌شود که اثری از عربستان و وهابیت در جهان باقی نماند. (اعتدال، ۱۳۹۵)

۴-۱-۱۲-۱. ادعاها و تهدیدهای عربستان توخالی و پوشالی است.

۴-۱-۱۲-۲. عربستان آلت دست آمریکاست و اختیاری از خود ندارد.

۴-۱-۱۲-۳. ایران قدرت نابودکنندگی عربستان را داراست.

۴-۲. برداشت‌ها از نیت دشمن

در این بخش، دیدگاه‌هایی را مورد مطالعه قرار می‌دهیم که نیت‌ها و دیدگاه‌های مقام‌های سعودی را از منظر مقام‌های ایرانی نشان می‌دهند. جدول (۲). برداشت از نیت دشمن

دیدگاه افراد	رمزگذاری	رمزگشایی
۴-۲-۱. جواد ظریف: عربستان سعودی برای متقاعد ساختن ولی‌نعمتان غربی‌اش ... دنبال آن است به نحوی به جمهوری اسلامی ایران ضربه زند (Zarif, 2016).	۴-۲-۱-۱. عربستان سعودی به دنبال راضی ساختن اربابان غربی خود هست.	دل‌مشغولی اصلی مقامات عربستان، توطئه‌چینی علیه ایران است.
۴-۲-۲. جواد ظریف: شاهزادگان ریاض مستأصلانه می‌کوشند تا منطقه را به شرایط دوران حکومت صدام در عراق بازگردانند؛ شرایطی که در آن یک سرکوبگر ظالم دست‌نشانده، با حمایت مالی اعراب منطقه و غربی‌های خوش-خیال با تهدید موهوم ایرانی مقابله می‌کرد (Zarif, 2016).	۴-۲-۲-۱. جواد ظریف: شاهزادگان ریاض مستأصلانه می‌کوشند تا منطقه را به شرایط دوران حکومت صدام در عراق بازگردانند؛ شرایطی که در آن یک سرکوبگر ظالم دست‌نشانده، با حمایت مالی اعراب منطقه و غربی‌های خوش-خیال با تهدید موهوم ایرانی مقابله می‌کرد (Zarif, 2016).	۴-۲-۲-۲. سعودی‌ها در تلاش برای مقابله با تهدیدی ساختگی به نام ایران هستند.
۴-۲-۳. سید حسین موسویان: سعودی‌ها ۳۶ سال هر کاری کردند تا ایران را منکوب کنند، اما در نهایت ایران امروز قدرتمند و باثبات در منطقه ظاهر شده است. (نامه نیوز، ۱۳۹۵)	۴-۲-۲-۳. جلودادن ایران به عنوان یک تهدید، ساختگی و جعلی است.	۴-۲-۲-۳. ایران امروزین، قدرتمندتر و باثبات‌تر از گذشته است.

۴-۲-۴. سرلشکر جعفری: آل سعود خائن این روزها خیال توطئه در کشورهای شیعه‌نشین را دارد و ما اطلاعات کامل داریم که آل سعود با همکاری رژیم صهیونیستی در حال تلاش برای ایجاد توطئه در کشور ما هستند. (انتخاب، ۱۳۹۵)

۴-۲-۵. سرلشکر صفوی: هدف ورود جدی عربستان به بحران‌های منطقه‌ای و ایجاد ائتلاف‌های متعدد، ایفای نقش رهبری در میان کشورهای اسلامی و تقابل با نقش منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران است که درصدد دعوت کشورهای اسلامی به وحدت و تقویت محور مقاومت اسلامی در منطقه است. (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵)

۴-۲-۵-۱. عربستان به دنبال رهبری جهان اسلام است.
۴-۲-۵-۲. عربستان به دنبال ممانعت از رهبری ایران در جهان اسلام است.
۴-۲-۵-۳. عربستان با ایجاد ائتلاف و اتحاد به دنبال مقابله با ایران است.
۴-۲-۵-۴. ایران به دنبال وحدت جهان اسلام است.
۴-۲-۵-۵. ایران به دنبال تقویت جهان اسلام است.

۴-۲-۶. سرلشکر صفوی: عربستان می‌خواهد نقش جدیدی را به نیابت از آمریکایی‌ها و صهیونیست‌ها برای مخالفت و رقابت استراتژیک با ایران ایفا کند. (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵)

۴-۲-۷. سردار غلامرضا جلالی: هرچه عربستان علیه ما در ذهن خود می‌پروراند، می‌تواند تهدیدی علیه ما باشد. (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵)

۴-۳. عدم اطمینان نسبت به واکنش طرف ثالث

در این بخش، دیدگاه‌هایی مورد بررسی قرار می‌گیرند که مربوط به بازیگران ثالثی هستند و در رقابت میان ایران و عربستان نقش‌آفرین هستند یا به صورت بالقوه می‌توانند نقش‌آفرینی نمایند.

جدول ۳. عدم اطمینان نسبت به واکنش طرف ثالث

رمز گشایی	رمز گذاری	دیدگاه افراد
	۴-۳-۱-۱. عربستان در	۴-۳-۱. سید حسین موسویان: ریاض با ترفند جدید به دنبال این است که کل ناتو را در قالب یک تعهد الزام‌آور در خلیج فارس در مقابل ایران قرار دهد. (آفتاب، ۱۳۹۵)
	عربستان سعودی به نیابت از آمریکا، اسرائیل و ناتو در حال مقابله با ایران است.	
	۴-۳-۲-۱. آمریکا برای	۴-۳-۲. سید حسین موسویان: اوپاما قول داده که اگر این کشورها از سوی ایران تهدید شدند، آمریکا از آنها حمایت کند. (آفتاب، ۱۳۹۵)
معنای تلویحی: در صورت جنگ نظامی بین ایران و عربستان،	حمایت از اعراب منطقه در برابر تهدید ایران قول مساعد داده است.	
	۴-۳-۳-۱. سعودی‌ها برای	۴-۳-۳. سردار جعفری: آل سعود با همکاری رژیم صهیونیستی در حال تلاش برای ایجاد توطئه در کشور ما هستند. (انتخاب، ۱۳۹۵)
احتمالا شاهد واکنش‌هایی از جانب این بازیگران خواهیم بود. (عدم اطمینان)	ایجاد توطئه در ایران با صهیونیست‌ها همکاری می‌کند.	
	۴-۳-۴-۱. صهیونیست‌ها و	۴-۳-۴. سرلشکر صفوی: عربستان سعودی تحت تأثیر مدیریت راهبردی آمریکایی‌ها و صهیونیست‌ها ... می‌خواهد نقش جدیدی را به نیابت از آمریکایی‌ها و صهیونیست‌ها برای مخالفت و رقابت استراتژیک با ایران ایفا کند. (دنیای اقتصاد، ۱۳۹۵)
	آمریکایی‌ها راهبرد عربستان نسبت به ایران را تحت مدیریت خود دارند.	
	۴-۳-۴-۲. مقابله سعودی‌ها با	
	ایران، به نیابت از آمریکا و صهیونیست‌ها است.	
	۴-۳-۵-۱. مدیریت حمله به	۴-۳-۵. سردار نقدی: "آمریکا" مدیر اتاق جنگ "یمن" بوده و شاهزاده‌های نازک نارنجی سعودی نقشی ندارند. (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۴)
	یمن توسط عربستان با آمریکا است.	
	۴-۳-۵-۲. مقام‌های سعودی	
	عروسک خیمه‌شب‌بازی در	
	دستان آمریکا هستند.	

۵. بحث و بررسی یافته‌ها

دیدگاه‌ها و برداشت‌های نخبگان ایرانی نسبت به عربستان سعودی را در بخش پیشین رهگیری نموده و رمزگذاری کردیم. برای درک بهتر تبعات آنها، رمزهای حاصله را رمزگشایی نموده و با جملات کلیدی آنها را خلاصه نموده و به الگوهای دست یافتیم. از مجموع آنچه گفته شد می‌توان به سه جمله کلیدی رسید: (۱) قدرت نظامی ایران بسیار برتر و قوی‌تر از عربستان است؛ (۲) مقامات عربستانی دائماً در پی توطئه‌چینی علیه ایران هستند؛ و (۳) مقامات عربستانی به نیابت از آمریکا، اسرائیل و ناتو علیه ایران قد علم کرده و در صورت رخ دادن جنگی بین دو کشور، واکنش این طرف‌های ثالث قابل پیش‌بینی نیست.

از سه مورد فوق، مشاهده گردید که نکته اول، در دیدگاه‌ها و بیانات رهبران نظامی بسیار پررنگ‌تر است. یعنی فرماندهان نظامی بسیار بیشتر از مقامات سیاسی بر توانمندی برتر نظامی ایران نسبت به عربستان تأکید داشته‌اند. از این‌رو، تهدیدهای نظامی آنها نیز بسیار بیشتر و پررنگ‌تر بوده است. زیرسوال بردن فرماندهان و نیروهای نظامی عربستان، نیروهای اجیرشده خارجی آنها، تجهیزات جنگی خارجی و نداشتن تجربه نظامی و خامی نیروهای رزمی آنها از مواردی است که فرماندهان نظامی ایران با تأکید بر آنها، اعتقاد دارند اگر عربستان دست از پا خطا کند، با واکنش پشیمان‌کننده و خردکننده ایران روبرو خواهد شد. حتی برخی از مقام‌های نظامی تهدید کرده‌اند در صورت وقوع جنگ، آثاری از عربستان و وهابیت روی زمین باقی نخواهد ماند.

مورد دوم، به صورت نسبتاً متوازن در بین نخبگان سیاسی و نظامی مشترک هست. مقام‌های سیاسی و نظامی به ویژه نخبگان دست‌اندرکار سیاست خارجی با اعتقاد بر اینکه عربستان سعودی از زمان وقوع انقلاب اسلامی، دائماً در حال دسیسه‌چینی علیه ایران است و به اشتباه، در حال بازی در زمین دشمنان اسلام و در حال ایجاد تفرقه در میان امت اسلامی است. هرچند این دیدگاه در بین مقام‌های نظامی هم شایع است اما یک تفاوت اساسی بین آنها وجود دارد. در دیدگاه نخبگان سیاسی، راه مقابله با

این رفتار عربستان، دیپلماسی، مذاکره، ارجاع به سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای، ضرورت هوشیاری در برابر نقشه‌های عربستان و اتخاذ دیپلماسی مناسب با آنهاست. اما در دید نخبگان نظامی، راه مقابله با این اقدامات عربستان، تقویت توانمندی نظامی، نمایش قدرت، تهدید نظامی و حفظ آمادگی نظامی برای انجام عملیات احتمالی بر علیه آن کشور است.

در زمینه نحوه واکنش طرف‌های ثالث، هر دو گروه از نخبگان نظامی و سیاسی اتفاق نظر دارند که مدیریت پشت پرده این اتفاق‌ها و سیاست‌های خصمانه عربستان را آمریکا، اسرائیل و ناتو بر عهده دارند و عربستان به نیابت از آنها در حال بازی است. هر دو گروه آگاه هستند که عربستان در تلاش برای کشاندن پای آمریکا و ناتو به مناقشه احتمالی بین دو کشور است. اما هیچ کدام از این دو گروه از نحوه واکنش احتمالی طرف ثالث مطمئن نیستند و دیدگاه خاصی در این زمینه ارائه نمی‌دهند.

نتیجه‌گیری

توجه به مولفه برداشت‌ها و سوء برداشت‌ها در رابطه بین ایران و عربستان سعودی مولفه‌ای مغفول است که چندان در پژوهش‌های انجام‌گرفته در این زمینه مورد توجه قرار نگرفته است. تأکید بر این متغیر و مطالعه در زمینه آن، نوآوری پژوهش حاضر محسوب می‌شود. در این مقاله در پی پاسخ دادن به این سوال بودیم که برداشت‌ها و سوء برداشت‌های نخبگان ایرانی نسبت به طرف مقابل چه نقشی در روابط میان ایران و عربستان ایفاء می‌کنند؟ برای پاسخ به این سوال از مدل‌های نظری ارائه شده توسط رابرت جرویس، آرتور استاین و جک لوی استفاده کردیم و الگوهای رایج در زمینه (سوء) برداشت‌ها را درآوردیم. سپس برای یافتن شواهدی از این برداشت‌ها در دیدگاه نخبگان ایرانی، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده کرده و موارد متناظر را یافته، رمزگذاری و سپس رمزگشایی نمودیم. در نهایت دریافتیم که برداشت‌های رایج در دیدگاه نخبگان ایرانی را می‌توان در ۳ مقوله کلی دسته‌بندی نمود: (۱) برداشت‌ها در برآورد توانمندی‌های دشمن و اغراق در برآورد توانمندی نظامی خود؛ (۲) برداشت‌ها در زمینه نیات خصمانه طرف مقابل و (۳) برداشت‌ها در زمینه نحوه

واکنش احتمالی طرف ثالث. موارد متناظر با این ۳ الگوی نظری را می‌توان چنین برشمرد: ۱) قدرت نظامی ایران قابل مقایسه با قدرت عربستان نیست و ایران توان خردکنندگی فوری دارد؛ ۲) دل‌مشغولی اصلی مقام‌های سعودی، دسیسه‌چینی علیه ایران است؛ و ۳) عربستان به نیابت از آمریکا، ناتو و اسرائیل در حال تقابل با ایران است و در هر درگیری احتمالی میان تهران و ریاض، واکنش طرف‌های ثالث مشخص نیست.

با این یافته‌ها، به روشنی می‌توان به سوال اصلی چنین پاسخ داد که برداشت‌ها و سوءبرداشت‌های نخبگان نظامی و سیاسی ایران در تشدید تنش میان تهران و ریاض موثر هستند. هرچند، بررسی سوءبرداشت‌های رایج در دیدگاه نخبگان سعودی نسبت به ایران کار پژوهشی جداگانه‌ای می‌طلبد اما می‌توان با قاطعیت نسبی ابراز داشت که سوءبرداشت‌های مشابهی در طرف سعودی نیز وجود دارد. نمونه چنین سوءبرداشتی، دیدگاه سفیر عربستان در مصر است که اظهار داشته بود ایران در حال توطئه‌چینی در کشورهای عربی و بر علیه عربستان است و رویای امپراطوری پارس را در سر می‌پروراند. وی در ادامه تهدید کرده بود که امیدوارم تهران قدرت نظامی ما را نیازماید چرا که توان مقابله کافی با تهران را داریم (فردا نیوز، ۱۳۹۰).

چنانچه ملاحظه می‌شود، این متغیر باعث شده است تنش‌ها در روابط دو کشور به اوج خود رسیده و راه مفاهمه و رسیدن به درک دوطرفه سخت‌تر گردد. در صورت تشدید این (سوء) برداشت‌ها، ممکن است بحران در روابط دو کشور از کنترل خارج شده و به جنگ و رویارویی نظامی منجر شود که قطعاً به سود هیچ کدام از طرفین نیست و منطقه برای مدت طولانی وارد درگیری خونین دیگری خواهد شد و چه بسا که جنگ جهانی دیگری رخ دهد.

راه کارهای پیشنهادی

برای ارائه راه کارهای عملی باید ریشه تحرک‌ها و کنش‌های عربستان را درک کنیم. به نظر نگارنده، ریشه اصلی اقدام‌های اخیر عربستان، باخت‌های ژئوپلیتیکی آن در رقابت با ایران بوده و از این رو، در تلاش برای جبران این عقب‌ماندگی‌ها است. به

تعبیری معروف، گربه را نباید به کنج برد، چرا که برای دفاع از خود ممکن است به صورت شما چنگ بزند. در استراتژی‌های مدیریت بحران هم همواره توصیه می‌شود که برای طرف مقابل، راه‌حل‌های آبرومندانه‌ای ارائه دهید تا آتشی زیر خاکستر باقی نماند. با این دیدگاه و برای مقابله با روند تصاعدی تشدید تنش‌ها، پیشنهاد می‌شود خط‌مشی‌های زیر دنبال شوند، که البته باید مسیری دوطرفه باشد و هر دو بازیگر به این موارد پای‌بند باشند:

کاستن از جنگ لفظی (مقام‌های سیاسی و نظامی) علیه همتایان خود در طرف مقابل؛ تلاش برای درک و فهم بهتر و واقع‌گرایانه از توانمندی‌های طرف مقابل، شناسایی دغدغه‌ها و منافع آن؛

پرهیز از جنگ‌طلبی پرخطر در منطقه و تأکید بر خویش‌داری؛

کاستن از حجم تبلیغات رسانه‌ای منفی؛

آغاز گفتگوهای انتقادی میان دو کشور در سطح کارشناسی؛

محاكمه عادلانه عاملان حمله به سفارت و کنسولگری عربستان و اعلام مجازات آنها (در مقابل، عربستان نیز باید عاملان حادثه فرودگاه جده و فاجعه منا را محاکمه و مجازات نماید)؛ اعلام آمادگی طرفین برای شناسایی منافع و دغدغه‌های طرف مقابل و تلاش برای تأمین یا رفع آنها؛

مذاکره دو جانبه در زمینه تحولات عراق، سوریه و یمن و اعلام مواضع و زدودن احساس خطر سعودی‌ها (در مقابل، عربستان نیز باید منافع و قدرت و نفوذ ایران را نیز به رسمیت بشناسد)؛ اعلام آمادگی ایران برای مذاکره و عادی‌سازی روابط با ریاض به عنوان یک کشور اسلامی و در راستای وحدت اسلامی؛

دیپلماسی فعال منطقه‌ای و گفتگو با کشورهای عربی برای فعال کردن سازوکار گفتگوهای منطقه‌ای به منظور کاستن از تنش‌ها و سوءتفاهم‌ها.

منابع

الف - فارسی

آفتاب‌نیوز. ۱۳۹۵، موسویان، کری در برابر فشارها پیشنهاد مذاکره موشکی داد/برای دفع نقشه خطرناک سعودی یک راهکار داریم. بازیابی در تاریخ ۲۰ آبان ۱۳۹۵، از آدرس

اینترنتی

<http://aftabnews.ir/fa/news/360160>

اعتدال. ۱۳۹۵. محسن رضایی آل سعود را تهدید کرد. بازیابی در تاریخ ۲۰ آبان ۱۳۹۵، از

آدرس اینترنتی

<http://etedaal.ir/fa/news/150521>.

انتخاب. ۱۳۹۵. فرمانده سپاه: سال‌های ۸۴ تا ۸۶ احتمال حمله به کشور وجود داشت / اطلاعاتی از توطئه آل سعود و اسرائیل علیه ایران داریم. بازیابی در ۲۰ آبان ۱۳۹۵، از آدرس

اینترنتی

<http://www.entekhab.ir/fa/news/298870>.

ایمان، م. و م. نوشادی. ۱۳۹۰. تحلیل محتوای کیفی. فصلنامه پژوهش. ۳ (۲): ۴۴-۱۵.

باشگاه خبرنگاران جوان. ۱۳۹۴. شاهزاده‌های نازک نارنجی سعودی مدیر جنگ "یمن" نیستند / نیروی هوایی چند صد میلیارد دلاری عربستان شکست خورده است. بازیابی در ۲۰

آبان ۱۳۹۵ از آدرس اینترنتی

<http://www.yjc.ir/fa/news/5165707>

بی، ا. ۱۳۸۱. روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی. ترجمه رضا فاضل. انتشارات سمت.

دیپلماسی ایرانی. ۱۳۹۴. جهان عرب یک قاسم سلیمانی ندارد که با تروریست‌ها بجنگد. بازیابی در ۲۲ آبان ۱۳۹۵، از آدرس اینترنتی

<http://www.irdiplomacy.ir/fa/page/1953668>

خبرگزاری فارس. ۱۳۹۵. عربستان خطایی بکند تنبیهی می‌شود که خبری از سعودی و وهابیت

در دنیا نباشد. بازیابی در تاریخ ۲۲ آبان ۱۳۹۵، از آدرس اینترنتی

<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13950706000384>

دنیای اقتصاد. ۱۳۹۵. سردار صفوی: نظام عربستان مشروعیت ندارد. بازیابی در تاریخ ۲۰ آبان

۱۳۹۵، از آدرس اینترنتی

<http://donya-e-eqtasad.com/SiteKhan/1044875>

فردانیوز. ۱۳۹۰. عربستان ایران را تهدید به جنگ کرد. بازیابی در ۲۰ آبان ۱۳۹۵، از آدرس

اینترنتی

<http://www.fardanews.com/fa/news/144084>

کرلینجر، ف. ۱۳۸۲. **مبانی پژوهش در علوم رفتاری**. ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی زنده. انتشارات آوای نور.

کرپندورف، ک. ۱۳۷۸. **تحلیل محتوا**. ترجمه هوشنگ نایب. انتشارات روش.

کیوی، ر. ۱۳۷۰. **روش تحقیق در علوم اجتماعی**، ترجمه دکتر عبدالحسین نیک گهر. انتشارات فرهنگ معاصر.

عصر امروز. ۱۳۹۰. پاسخ به اظهارات بچه گانه عربها در شأن نظامیان ایران نیست. بازیابی در ۲۰ آبان ماه ۱۳۹۵، از آدرس اینترنتی

<http://asremrooz.ir/vdca1.ne449nukk5.html>

مشرق نیوز. ۱۳۹۴. هشدار فرمانده نزاچا به عربستان. بازیابی در ۲۰ آبان ۱۳۹۵، از آدرس اینترنتی

<http://www.mashreghnews.ir/fa/news/406824>

نامه نیوز. ۱۳۹۵. موسویان: سعودی‌ها کنترل خود را از دست داده‌اند. بازیابی در تاریخ ۲۰ آبان ۱۳۹۵، از آدرس اینترنتی

<http://namehnews.ir/fa/news/365173>

هالستی، ا. ۱۳۷۳. **تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی**. ترجمه نادر سالار زاده امیری. انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.

ب- انگلیسی

Goldberg, J. 2016. The Obama Doctrine. Retrieved November 2, 2016. The Atlantic Magazine, from <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/#5>.

Hsieh, H. and Sara Shanon. 2005. Three Approaches to Content Analysis. **Qualitative Health Research**, 15(9).

Jervis, R. 1968. Hypotheses on misperception. **World Politics**, 20(3), 454-479.

Jervis, R. 1976. **Perception and Misperception in International Politics**. Princeton University Press.

Krippendorff, K. 1980. **Content Analysis. An introduction to its Methodology**. Sage Publications.

Levy, J. 1983. Misperception and the causes of war: Theoretical linkages and analytical problems. **World Politics**. 36(01): 76-99.

Maleki, A., and J. Tirman. 2014. **US-Iran misperceptions: a dialogue**. Bloomsbury Publishing.

Neondorf, K. 2002. **The content analysis guidebook**. Sage publication, London.

- Stein, A. 1982. When misperception matters. **World Politics**, 34(4): 505-526.
- Weber, R. 1991. Basic Content Analysis. Sage Publications, CA: Beverly Hills.
- White, R. 2004. Misperception and war. **Peace and Conflict**, 10(04): 399-409.
- Zarif, M. J. 2016. Let Us Rid the World of Wahhabism, retrieved November 2, 2016, New York Times, from http://www.nytimes.com/2016/09/14/opinion/mohammad-javad-zarif-let-us-rid-the-world-of-wahhabism.html?_r=1